

Prof. Dr. Onur Bilge Kula

Tolerans, Laiklik ve Özgürlük Birbirini Gerektirir

AKP'nin yönetim anlayışında giderek belirginleşen başkaya karşı özü, çoğa karşı teki, dışa karşı içi yüceltme ve saltlaştırma, tolerans eksikliğinin en somut belirtisidir. Farklı düşünene ve farklı yaşayana tahammülsüzlüğü de yola açan bu tekçi anlayış, bugün Türkiye'de giderek artan gerilim, çekişme ve çatışmaların da başlıca kaynağıdır. Toleranssızlığın bir başka nedeni tarihseldir; tolerans idesini günümüze aktaran kültür ve düşünce birikiminden yeterince yararlanamamadır.

Oysa İslam düşünce tarihinde ve kültür çevresinde de tolerans idesinin kökleri belirgindir. Örneğin, İbni Rüşd "Filozoflar Yargılanabilir mi?" adlı kitabının aynı adı taşıyan bölümünde, düşüncenin yargılanamayacağını ve düşünsel ilerleme için, düşüncelerin özgürce dile getirilmesinin gereğini anlatır. Filozofları, özgür düşüncenin simgesi olarak değerlendirir. Bu filozofun yukarıdaki sorusu, aslında yanıtını içinde taşımaktadır. Filozoflar, düşünürler, aydınlar ve sanatçılar, her insan gibi yanılabilirler; ancak düşüncelerinden dolayı yargılanamazlar.

Tolerans ve toleranssızlık hep iç içedir

İbn Rüşd'ün çağına göre olağanüstü bir açılım olan bu düşüncelerini de içeren İslam kültür birikimi, hem tolerans, hem de toleranssızlık düşüncesini içinde taşır. Bu nedenle, tolerans ile toleranssızlığı ayırtmak çok önemlidir. Bir önceki yazıda da vurguladığım gibi, toplumsal-kültürel veya dinsel-mezhepsel öğelerin yan-yanalığı veya birlikteliğinin anlatımı olan çoğulluğun varlığını ve gelişimini sürdürebilmesinin başlıca önkoşulu, toleranstır; tolerans idesinin ortaya çıkması ve yaşama biçimine dönüşmesidir. Böyle bakıldığında, tolerans yoluyla toplumsal bilincin bir ögesine dönüşen veya

dönüşebilen çoğulculuk, her türlü dünya görüşünün ve yaşama biçiminin barışçıl ve insancıl birlikteliği olan çoğulcu demokrasinin de vazgeçilmez kaynağıdır.

Tolerans, birbiriyle çelişen gerçekliklerin tanınmasıdır

Toleransın işlevi bununla da sınırlı değildir. Birbiriyle çelişen hakikatlerin ve gerçeklerin tanınması anlamında tolerans, toplumsal-kültürel alanda somut bir görüngü/durum olan çoğulluğun bir değer olarak görülmesinin de kaynağıdır. Bu açıdan bakınca, tolerans, çoğulluk durumunun yanı sıra, çoğulculuk ülküsünü de içerir. Kültürel gelişmenin yanı sıra, Hüseyin Batuhan'ın "Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans" adlı kitabındaki çözümlemesi uyarınca, çağdaş demokrasilerin ve insancılık idesinin de çıkış noktası ve ereği olan tolerans, toleranssızlık olasılığını ve/veya olanağını da içerir. Bu nedenle, tolerans(sızlık) her şeyden önce "din ve vicdan özgürlüğü", hatta "düşünce özgürlüğü" açısından önemli bir kavramdır.

Tolerans sorunu, genellikle resmi veya egemen dinin yanı sıra, başka din ve inançların var olduğu toplumlarda ortaya çıkar. Dinsel bakımdan türdeş bir toplumda veya dinsel çoğulluğun baş göstermediği yerde tolerans(ızlık) sorunu ortaya çıkmaz. Anadolu ise, tarihinin her döneminde çok-kültürlü, çok-dinli ve çok-dilli olmuştur. Bu durum, Selçuklu ve Osmanlı döneminin olduğu gibi, Türkiye'nin de bir gerçekliğidir.

Tolerans ancak laiklik ile olanaklıdır

Tolerans veya toleranssızlık sorunu, öncelikle din ile bağlantılı olmakla birlikte, bu sorunu salt dinin özünden türetmek veya her hangi bir dini özü bakımından toleranslı veya toleranssız diye nitelenmek söz konusu olamaz. Tolerans kültürünün yaşam tarzına dönüşmesi, devletin, din ve mezheplere karşı kesin tarafsızlığıyla

olanaklıdır. Bu ise, ancak laiklik ile olanaklıdır; çünkü tolerans sorununu ortaya çıkaran başlıca etmen devletin tutumudur.

Bu nedenlerle, tolerans, laiklik ve özgürlük kavramı arasında dolaysız bir ilişki vardır. Öte yandan, özgürlük savaşımının, insan düşüncesi üzerinden din baskısının kalkmasıyla birlikte sonuçlanacağını düşünmek de bir yanılgıdır. Tolerans sorunu, çoğunlukla var olan özgürlükler tehlikeye düştüğünde ya da yeni özgürlükler kazanmak söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Toleransın karşıtı veya karşıt oluşturucusu olan toleranssızlık, Batuhan'ın deyişiyle, tarihin her döneminde egemen inanç sisteminin, “fanatik bir tekelcilikle” topluma dayatılmasıyla güçlenir.

Asıl olarak din ve vicdan özgürlüğünü içeren düşünme ve düşünceyi anlatma özgürlüğü, totaliter ve fanatik ortamlarda yeşeremez. Tolerans, her türlü aşırılığı, tümelciliği aşmış toplum düzenlerinde ortaya çıkabilir, yaşam tarzına dönüşebilir; çünkü tekçilik, tekelcilik ve tümelcilik, ancak toleranssızlık üretebilir. Başkanın/başkasının özgürlüğüne saygı anlamında tolerans, tekliğin, fanatizmin ve köktenciliğin aşılmasıyla olanaklıdır.

Din ve inanç özgürlüğü açısından tolerans(sızlık)

Tarihte bir din içinde ortaya çıkan mezheplerin birbiriyle çekiştiği, hatta savaştığı görülmüştür. Çağdaş Türkiye’de bile bu tür çekişme ve çatışmalar yaşanmıştır. Bugün Irak ve Suriye’de farklı mezhepler birbiriyle savaşmaktadır. Bu durum, toleranssızlığın bir sonucudur. Tolerans fikrinin tarihi, aslında din ve vicdan özgürlüğü mücadelesinin tarihidir. Bu nedenle, din özgürlüğü, “yurttaşlık” ile “dindaşlık” kavramlarının kesin olarak birbirinden ayrılmasını gerektirir; çünkü çağdaş devlet, dindaşı değil, yurttaşı temel alır.

Burada bir noktayı özellikle vurgulama gerekir: Anadolu Müslümanlığının içerdiği insancıl ve “mistik unsur”, bireyin, hakikati

kendi başına aramasına belli ölçülerde olanak verir. Bundan ötürü, “mistik unsur”, tolerans idesinin gelişmesi bakımından önemlidir. Anadolu Müslümanlığında mistik unsur, en açık biçimde tasavvufta görülebilir. Bu bağlamda dinin içerdiği “bağdaşımıcı” yön de geliştirici bir etkidir. İslam dininin içerdiği söz konusu “mistik unsur”, Anadolu’da toplumsal-kültürel yaşamın insanileşmesini sağlayan önemli etkenlerden biridir. Tolerans ve özgürlük kavramlarının gelişme düzeyi, büyük ölçüde din-devlet ilişkisi açısından belirleyicidir. Devlet, dinin içerdiği tolerans idesinin gelişmesine ortam hazırlamakla yükümlüdür. Bu nedenle, devlet dinsel alanı biçimlendirmemelidir.

Anadolu’da tolerans, dünyasallaşma ve laik düşüncenin gelişmesi bakımından Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş, Mevlana ve Yunus ve Şeyh Bedreddin ve Nesimi’den Âşık Veysel’e değin uzanan düşünürlerden, halk ozanlarından ve farklı dinlerin birlikteliğinden güçlenen tolerans ve çoğulculuk geleneği her zaman vardır. Fakat bu gelenek, toplumsal yaşamda başatlaşmamıştır.

AKP, tolerans idesini tümüyle etkisizleştirmek için elinden geleni yapmaktadır.

MHP’yi yedek güç olarak kullanan AKP başta Diyanet İşleri, Eğitim ve Kültür bakanlıkları olmak üzere, tüm devlet aygıtını, Sünni-İslam anlayışını dayatan bir güce dönüştürmüştür. Gayri- Müslimler ve Alevi yurttaşlar horlanmakta ve toplumsal-siyasal yaşamdan dışlanmaktadır. Artık olağanlaşan ve kısmen içselleştirilen bu anlayış, zaten cılız olan tolerans geleneğini iyice güçsüzleştirmekte ve Türkiye’yi giderek artan ölçüde uygar dünyadan koparmaktadır.